

DEEL II

EEN BRONSTIJD-HUIS UIT OSS-USSEN

A. C. Vasbinder en H. Fokkens

In 1977 werden bij het onderzoek van een riooltracé ten noorden van de Gewandeweg, in het uitbreidingsplan Ussen van de gemeente Oss, vier waterputten aangetroffen, daterend uit de midden-bronstijd. Toen bekend werd dat medio 1986 in de wijk 'Suikerkamp', die direct ten zuiden van de in 1977 onderzochte sleuf ligt, de voorbereidende werkzaamheden voor woningbouw zouden beginnen, besloot het Instituut voor Prehistorie te Leiden tot een verkennend onderzoek¹. Daarbij werd van de veronderstelling uitgegaan dat de eerder ontdekte waterputten uit de bronstijd op het erf van een boerderij zouden kunnen liggen. Naast sporen uit de ijzertijd, schematisch aangegeven in afbeelding 1, werd inderdaad een huisplattegrond uit de bronstijd blootgelegd. In dit artikel zullen alleen de grondsporen uit de bronstijd, de waterputten en de huisplattegrond, worden besproken.

De grondsporen

In Oss-Ussen zijn, met name ten noorden van de Gewandeweg, her en der vondsten gedaan die wijzen op de aanwezigheid van één of meer nederzettingen uit de midden-bronstijd. De belangrijkste daarvan waren, tot dan toe, de in 1977 opgegraven waterputten (R19, R20, R21a, R21b). Voor de Brabantse zandgronden is dat een uitzondering: nederzettingssporen uit de (midden-) bronstijd zijn schaars en huisplattegronden zijn feitelijk onbekend².

Het huis dat in de campagne van 1986 werd ontdekt (afb. 2) is van een type dat in de ijzertijd-nederzettingen in Oss-Ussen nog niet eerder werd gevonden. Typologisch valt het evenmin in de Romeinse tijd of in de middeleeuwen te dateren. Een midden-bronstijd scherf uit een van de paalgaten wijst bovendien op een oudere datering.

Het huis is in oost-west richting georiënteerd en heeft een lengte van minimaal 28 m. De breedte van het huis ligt tussen 5,10 en 5,80 m. De op afbeelding 1 en 2 aangegeven subrecente kavelsloten doorsnijden de plattegrond, waardoor onder meer de oostelijke korte zijde verstoord is. Het huis heeft een drieschepige plattegrond, waarbij de afstand tussen de gebintstijlen varieert van 3,00 m tot 3,40 m, terwijl de afstand tussen de gebinten – in de lengte gezien – rond de 2,00 m bedraagt.

De afstand tussen de stijlen en de wand varieert van 1,00 m tot 1,35 m. De wand tekent zich af door middel van langwerpige paalkuilen waarin balkjes waren geplaatst, zoals in enkele gevallen duidelijk waarneembaar was. Voor de stijlen, die duidelijk dieper ingegraven zijn dan de wandbalken, is rondhout gebruikt. In de zuidelijke lange zijde van het huis bevindt zich een ingang, die echter door een subrecente sloot gedeeltelijk is verstoord. Aanwijzingen voor een ingang in de tegenoverliggende wand zijn niet gevonden. De mogelijkheid kan echter niet worden uitgesloten dat de ingangen schuin tegenover elkaar waren geplaatst, zoals bij een plattegrond uit Emmerhout³.

1. Het onderzoek vond plaats van 5 mei tot 17 juni 1986, en stond onder leiding van H. Fokkens en A.C. Vasbinder. De opgraving kon plaatsvinden dankzij de medewerking van de gemeente Oss en de heer A. van Erp, resp. eigenaar en pachter van het terrein.
2. Het is niet uit te sluiten dat het door Beex en Hulst (1968) gepubliceerde huis van Nijnsel niet uit de bronstijd dateert. De monsters voor de vermelde C14-dateringen komen weliswaar uit kuilen met bronstijd-materiaal, maar de associatie van deze kuilen met de huisplattegrond is onzeker. Ze liggen een paar meter buiten het huis, en in soortgelijke kuilen op het terrein werd eveneens ijzertijdaardewerk gevonden.
3. Van der Waals en Butler 1976.

De westzijde van de plattegrond uit Oss is recht. De buiten de wand geplaatste paal wijst op een constructie met een in westelijke richting overhangend zadeldak. Een dergelijke constructie is ook in Emmerhout aangetroffen. Het oostelijk uiteinde van de huisplattegrond is verstoord, zodat niets valt te zeggen over de vorm ervan: recht of rond? Ook over de aanwezigheid van een ingang in de korte zijde, zoals bij plattegronden uit Deventer, Emmerhout, Zijderveld en Andijk¹ is geen zekerheid te verkrijgen. Het lijkt aannemelijk dat de vernielde korte zijde rond van vorm geweest is, gezien het overwegend voorkomen van één of twee ronde uiteinden bij bronstijd-huizen. Twee ronde uiteinden zijn aangetroffen bij huisplattegronden in Hijken, Emmerhout en Elp³, terwijl de combinatie van een rechte en een ronde korte zijde in Elp, Emmerhout, Andijk en Nijnsel² voorkomt. De plattegrond van Zijderveld heeft in ieder geval één rond uiteinde. De enige rechthoekige plattegrond komt uit Deventer⁴.

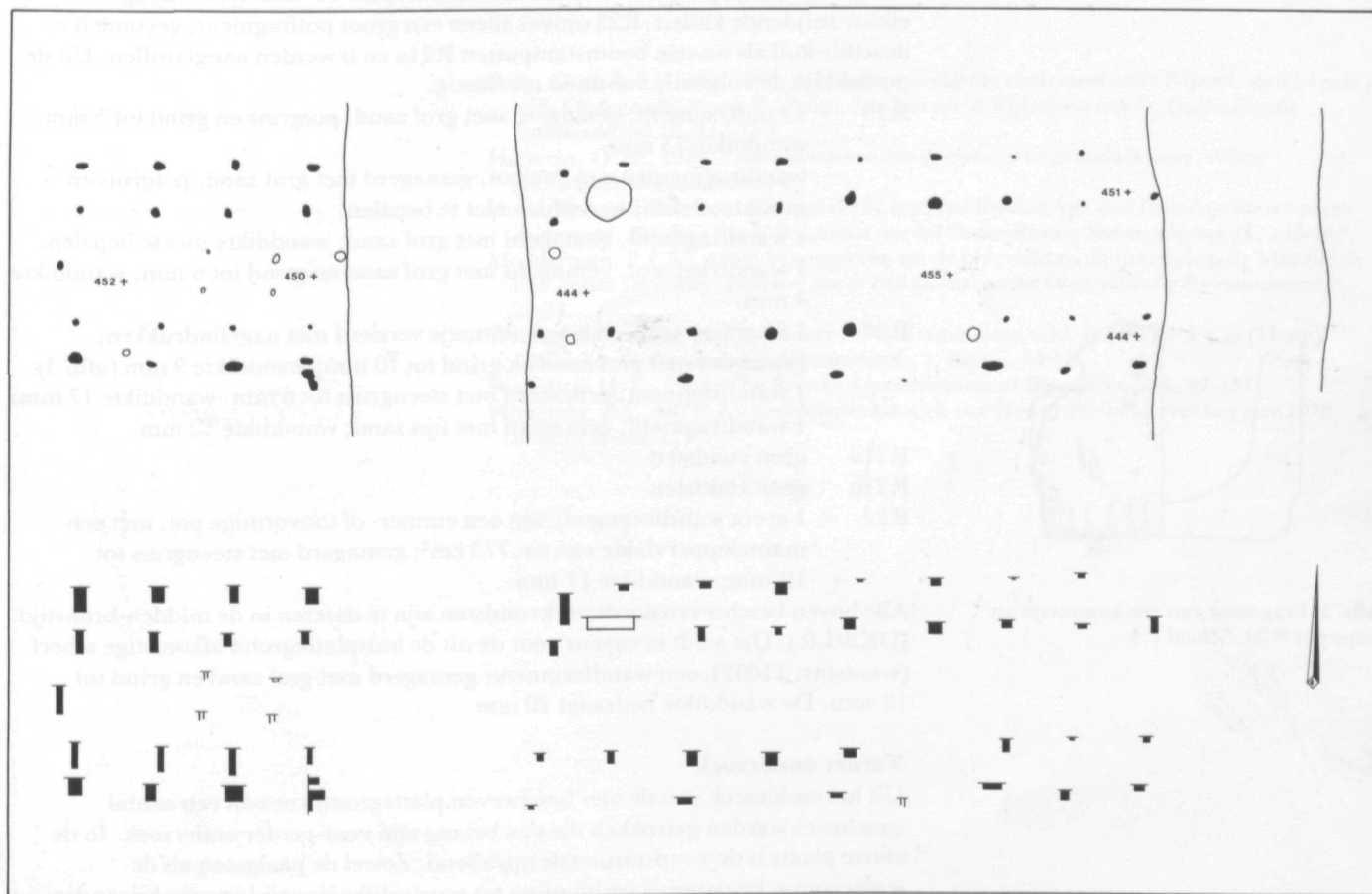
Afb. 1. Schematische weergave van de grondsporen opgegraven in de campagnes 1977 (noordelijke lange sleuf) en 1986 (overige deel). Het lichte raster geeft de ijzertijd-sporen weer, het donkere de bronstijd-sporen.

Het westelijk gedeelte van de huisplattegrond heeft vier extra palen tussen de gebintstijlen. Wegens de geringe diepte en omvang van deze paalgaten lijkt het niet aannemelijk dat ze van een spieker afkomstig zijn, of tot de constructie van het huis behoren. Mogelijk vormen ze een onderdeel van een (later aangebrachte) zolder. Dergelijke constructies komen ook voor in ijzertijd-huizen in Noord-Nederland, en bevinden zich dan in het woongedeelte⁷.

De kuil bij de noordelijke wand hoort niet aantoonbaar bij het gebouw, maar gezien het regelmatig voorkomen van kuilen binnen bronstijd-huisplattegronden (zie Elp) lijkt het niet onwaarschijnlijk dat dit wel het geval is. Het ontbreken van paalgaten in het gedeelte tussen de twee subrecente sloten is te wijten aan diepere groundbewerking op het bewuste perceel, waardoor het opgravingsvlak op een lager niveau moest worden aangelegd. Bovendien zijn de palen in het oostelijke deel van de plattegrond minder diep gefundeerd.

Afb. 2. De huisplattegrond uit de bronstijd. Alleen de sporen die tot de constructie van het huis zijn gerekend, zijn zwart gekleurd. Schaal 1:200 (dieptes 1:50).

4. Deventer: Modderman 1955, Emmerhout: Harsema 1980, Zijderveld: Hulst 1973, Andijk: Woltering 1977.
5. Hijken: Harsema 1980; Emmerhout: Van der Waals en Butler 1976; Elp: Waterbolk 1964.
6. Modderman 1955.
7. Mondelinge mededeling ir. C.S.T.J. Huyts.
8. Mondelinge mededeling ir. C.S.T.J. Huyts. Op deze plaats willen wij gaarne drs. O.H. Harsema (BAI Groningen) en ir. C.S.T.J. Huyts (SHBO, Arnhem) bedanken voor de uitvoerige discussie over huisplattegronden uit brons- en ijzertijd.

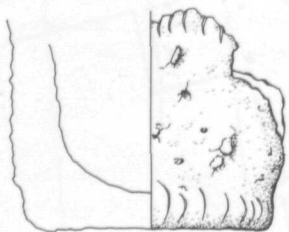
Een indeling van het huis in een woon- en staldeel is naar aanleiding van de posities van de palen niet te maken. Wel kan er een tweedeling in de plattegrond worden onderscheiden. Zelfs wanneer het verschil in hoogte van het opgravingsvlak wordt meeberekend, heeft het westelijk deel zwaardere palen. De extra constructie in de vorm van een vierpalenconfiguratie vormt eveneens een scheidend element, en zou mogelijk de plaats van het woongedeelte kunnen aangeven. Voorts vertoont het deel oostelijk van de ingang een onregelmatige bouw, vergeleken met de regelmaat van de afstand tussen de drie gebinten in het deel westelijk daarvan, een verschijnsel dat ook in Elp wordt aangetroffen⁸. Wellicht had fosfaatanalyse uitsluitsel kunnen geven over een functionele differentiatie binnen het gebouw, maar in dit geval zijn monsters voor een dergelijk onderzoek niet genomen⁹.

De vondsten

De hierboven besproken plattegrond uit Oss vertoont overeenkomsten met het type Elp, waardoor een datering in de midden-bronstijd waarschijnlijk is. Deze conclusie wordt ondersteund door de enige vondst uit een van de paalgaten van het huis, een dikwandige scherf gemagerd met grind. Strikt genomen kan niet worden aangetoond dat de waterputten R19, R20, R21a en R21b bij het huis horen. Toch doet de concentratie van bronstijd-sporen op een zo klein gebied (de putten liggen op 15 m noordelijk en 27 m westelijk van het huis: afb. 2) vermoeden dat het hier om één erf gaat.

De vier waterputten, die in 1977 door de toenmalige archeologische werkgroep van de Heemkundekring Maasland zijn uitgegraven, hadden alle een uitgeholde boomstam van geringe omvang als beschoeiing. R21a en R21b bevonden zich samen in één kuil; R21a stond rechtop, en R21b (hoogstwaarschijnlijk zijn voorganger) lag op zijn kant in de kuil. R19 en R20 bevonden zich in aparte, elkaar snijdende kuilen. R22 omvat alleen een groot potfragment, gevonden in dezelfde kuil als waarin boomstampotten R21a en b werden aangetroffen. Uit de putten zijn de volgende vondsten afkomstig.

- R19 - 1 randfragment, gemagerd met grof zand, potgruis en grind tot 5 mm; wanddikte 13 mm.
- wandfragmenten van een pot, gemagerd met grof zand, potgruis en grind tot 9 mm; wanddikte niet te bepalen.
 - 1 wandfragment, gemagerd met grof zand; wanddikte niet te bepalen.
 - 1 wandfragment, gemagerd met grof zand en grind tot 6 mm; wanddikte 4 mm.
- R20 - 1 fragment van een laag kommetje versierd met nagelindrukken; gemagerd met grof zand en grind tot 10 mm; wanddikte 9 mm (afb. 3).
- 1 wandfragment, gemagerd met steengruis tot 6 mm; wanddikte 17 mm.
 - 1 wandfragment, gemagerd met fijn zand; wanddikte 12 mm.
- R21a - geen vondsten
- R21b - geen vondsten
- R22 - 1 groot wandfragment, van een emmer- of tonvormige pot, met een manteloppervlakte van ca. 775 cm²; gemagerd met steengruis tot 10 mm; wanddikte 17 mm.

Afb. 3. Fragment van een kommetje uit waterput R20. Schaal 1:4.

Alle boven beschreven aardewerkvondsten zijn te dateren in de midden-bronstijd (DKS/LR). Dat geldt eveneens voor de uit de huisplattegrond afkomstige scherf (vondstnr. 11052), een wandfragment, gemagerd met grof zand en grind tot 12 mm. De wanddikte bedraagt 20 mm.

Verder onderzoek

Uit het onderzoek van de hier beschreven plattegrond kunnen een aantal conclusies worden getrokken die van belang zijn voor verder onderzoek. In de eerste plaats is de vondstarmoede opvallend. Zowel de paalgaten als de waterputten bevatten in verhouding tot soortgelijke ijzertijd-sporen bijzonder weinig vondsten. Blijkbaar waren in de bronstijd de erven nog niet zo vervuild door langdurig gebruik, waardoor minder afval in grondsporen achterbleef. Dit verklaart wellicht ten dele waarom tot nu toe zo weinig nederzettingsterreinen en huisplattegronden uit de bronstijd bekend zijn. Bij de uitvoering van veldverkenningen zal met deze constatering rekening moeten worden gehouden. In de tweede plaats zal meer aandacht moeten worden besteed aan een mogelijke functionele differentiatie binnen de huisplattegronden, o.a. door het toepassen van fosfaatanalyse. Tenslotte biedt verder onderzoek van het nu ontdekte nederzettingsterrein in Oss wellicht de mogelijkheid om iets meer te weten te komen over de nederzettingsstructuur en organisatie van bronstijd-nederzettingen in het Beneden-Maasgebied, tot nu toe een duidelijke leemte in onze kennis.

9. Het nemen van monsters voor fosfaatanalyse vormde (helaas) tot nu toe geen standaardonderdeel van de opgravingsmethode i.v.m. een algemeen heersende scepsis over de toepasbaarheid van de methode in zandgrond en onder esdekken in het bijzonder. Kort geleden kwamen echter de resultaten van de bemonstering van twee jongere huizen uit Oss-Ussen beschikbaar (campagne 1983 en 1984). Hieruit kan voorzichtig worden geconcludeerd dat, mits een kwantitatieve methode wordt toegepast, dergelijk onderzoek ook in zandgronden en onder een esdek resultaat kan opleveren (= Van de Wetering en Wansleben, deze bundel).

Literatuur

- Beex, G. en R.S. Hulst, 1968: A Hilversum-culture settlement near Nijnsel, municipality of St Oedenrode, North Brabant, *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 18, 117-129.
- Harsema, O.H., 1980: *Drents boerenleven van de bronstijd tot de middeleeuwen*, Assen (Museumfonds publicatie, 6).
- Hulst, R.S., 1973: A contribution to the study of Bronze Age and Iron Age house-plans: Zijderveld, *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 23, 103-107.
- Modderman, P.J.R., 1955: Woonsporen uit de bronstijd en de ijzertijd op de Margijnen Enk onder Deventer, *Berichten van de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek* 6, 22-31.
- Waals, J.D. van der en J.J. Butler, 1976: Bargerroosterveld. In: H. Beck e.a. (Hrsg.) *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, 2, Berlin, 54-58.
- Waterbolk H.T., 1964: The Bronze Age settlement of Elp, *Helinium* 4, 97-131.
- Woltering, P.J., 1977: Archeologische kroniek van Noord-Holland over het jaar 1976, *Holland* 9, 182-211.